

Český příspěvek k ochraně přírody, krajiny a památek na Slovensku v r. 1918-2018

Mikuláš Huba

Envigogika 13 (2) – Inspirace /Inspiration

Publikováno / Published 28.10. 2018

DOI: [10.14712/18023061.577](https://doi.org/10.14712/18023061.577)

Abstrakt

Český příspěvek k rozvoji Slovenska vo všetkých relevantných oblastiach bol v uplynulom storočí, ale najmä v r. 1918–1939, zásadný. Bez neho nie je fungovanie Slovákov ako štátotvorného národa predstaviteľné. Ide o historický fakt, ktorý nevidí iba ten, kto ho nechce vidieť. Toto konštatovanie sa týka aj ochrany prírody, krajiny a pamiatok.

Klíčová slova

Ochrana přírody; Československo; ochrana krajiny, ochrana památek; historie

Abstract

The Czech contribution to the development of Slovakia in all relevant fields has been essential in the past century, especially in the period 1918-1939. Without it, the Slovak nation would not have played such an active role in nation-building. This is an historical fact that invisible only to those who do not want to see it. This argument is also relevant for the protection of nature, landscapes and monuments.

Key Words

Nature protection; Czechoslovakia; landscape protection; protection of monuments; history

Z histórie (roky 1918-1939)

Ako konštatuje V. Stockmann (2016) to, čomu dnes hovoríme ochrana prírody a krajiny na Slovensku, spadalo za čias Rakúsko-Uhorska (teda do r. 1918) pod budapeštiansku Štátnu pamiatkovú komisiu.

K vytvoreniu samostatných slovenských pamiatkových orgánov došlo až v r. 1919 pod názvom *Vládny komisariát na ochranu pamiatok na Slovensku*.

Komisariát sídlil v Bratislave. Za jeho vznikom stáli také osobnosti, ako významný pamiatkár-teoretik a sekčný šéf na pražskom Ministerstve školstva a národnej osvety, **Zdeněk Wirth**, historik umenia **Jan Hofman** a známy (česko)slovenský architekt **Dušan Jurkovič**.

Komisariát vznikol vládny nariadením č. 155-1919 z 20. 10. 1919. V par. 1 tohto nariadenia sa píše: „Ochranou výtvarných pamiatok umeleckých, historických, ľudových **i pamiatok prírodných a ochranou svojrázu kraja a domoviny** na Slovensku poveruje sa Vládny komisariát na ochranu pamiatok na Slovensku a prikazuje sa mu právomoc bývalej uhorskej komisie. Tomuto úradu prislúcha spolurozhodovať vo všetkých záležitostiach, ktoré priamo alebo nepriamo majú vplyv na ochranu pamiatok. Úrady štátne i autonómne sú povinné v takých prípadoch ho uvedomiť a vec predostrieť. Proti protestu Vládneho komisariátu na ochranu pamiatok na Slovensku nie je možné tieto záležitosti vybaviť“.

Komisariát pod vedením **Jana Hofmana** osobitne nariadil o.i. aj ochranu historických parkov. Významní štátni konzervátori: **Wagner, Mencil, Dvořák...**

Možno súhlasiť s V. Stockmannom, že toto vládne nariadenie bolo veľmi pokrokové a tvorilo právnú i praktickú základňu ochrany prírody a krajiny na Slovensku na nasledujúce takmer dve desaťročia.

V chápaní rozsahu pamiatkovej starostlivosti predstavovalo toto nariadenie veľký pokrok v porovnaní s uhorským pamiatkovým zákonom č. 39-1881. A to tým, že do pôsobnosti novo vzniknutého komisariátu boli okrem umelecko-historických pamiatok začlenené aj historické, technické, urbanistické, ľudové a prírodné pamiatky, takže komisariát sa stal pracoviskom zameraným na ochranu nielen pamiatok v úzkom slova zmysle, ale – aspoň čiastočne – aj na ochranu prírody a krajiny v širšom zmysle (v r. 1923 sa Vládny komisariát transformoval do podoby Štátneho referátu na ochranu pamiatok na Slovensku).

Už prvá etapa prác Vládneho komisariátu spočívala vo vypracovaní *Koncepcie pamiatkovej starostlivosti, ochrany a zveľadovania krajiny*. Vzápätí (v r. 1920) vznikol Návrh zákona na ochranu prírodných pamiatok na Slovensku. Jeho autorom bol známy český prírodovedec **Jan Roubal**.

Jeho prijatie sa, žiaľ, nepodarilo presadiť, ale jeho znenie je dôkazom toho, na akej výške bolo uvažovanie o ochrane pamiatok, prírody a krajiny v tom období v bývalom Československu. Na tento návrh nadväzuje Návrh osnovy nariadenia o ochrane prírody na Slovensku z r. 1935. Jeho prijatiu napokon zabránil zánik I. Československej republiky.

Podobne neúspešne dopadol aj pokus o prijatie osnovy zákona o **ochrane prírody a krajiny** (kde sa po prvý raz v názve legislatívneho aktu explicitne objavil **pojem krajina** – pozn. aut.) z r. 1945.

Niečo z toho sa predsa podarilo doviest' do úspešného konca. V roku 1923 sa vyšiel výnos ministra s plnou mocou pre správu Slovenska o ochrane prírodných pamiatok č. 7739-prez. 1923, ktorým sa vyhlasuje ochrana krasových oblastí (krasovej krajiny) na Slovensku.

Významnú úlohu v tejto oblasti zohrali konzervátori ochrany prírody s kompetenciou vykonávať dozor nad ochranou prírodných pamiatok na Slovensku. Riadili sa Pokynmi pre agendu konzervátorov Štátneho referátu na ochranu pamiatok na Slovensku.

Ďalšia významná postava českého pôvodu s mimoriadnymi zásluhami o ochranu prírody na Slovensku bol prof. Karlovej univerzity v Prahe, **Karel Domin**. Botanik, rektor, politik a otec myšlienky Tatranského a Pieninského národného parku.

Roky 1945-1989

Po II. svetovej vojne sa ochrana prírody a pamiatok v ČR a SR od seba oddialili, čo dokumentujú aj samostatné zákony, ktoré sa nimi v oboch republikách zaoberajú (pre viac info pozri napr. Klinda (2016) alebo Huba, Kubišová (2017).

Veľa pre Slovensko pred II. sv. vojnou i po nej urobil prof. **Josef Vydra**. Z etnografov napr. Dr. **Jiří Langer**.

Fenomén sui generis na pomedzí umenia, vedy a osvety je **Karel/Karol Plicka**. Fotograf, režisér, zberateľ ľudových piesní, pedagóg, propagátor, organizátor...

Za veľkého slovenského vlastenca - ochranára českého pôvodu považujem **Pavla Šremera** a jeho pražské ekodisidentské „dvojča“, **Ivana Dejmalu**.

České korene mali viacerí bratislavskí ochranári. Od **Jara Šíbla** či **Jirku Kubáčka**, cez **Vlada Iru** a **Kamila Procházk** až po **p. Břetislava Nováka**, ktorý celé roky obetavo spravoval sekretariát bratislavských ochranárov.

Ale úzko sme spolupracovali aj s ďalšími, najmä v Brne (**Lacina, Buček, Vlašín, Kundrata, Librová...**), Prahe (**Vavroušek, Bouzková, Makásek, Kára, Míchal, Moldan, Heyrovská**), Olomouci (**Nováček, Bartoš, Kysučan**), Českých Budejoviciach (**Tešitel, Johanisová**), severných Čechách (**Pakosta**), južnej Morave (**prevažne Brňáci**), Krkonošiach (**Kulichovci**)...

Veľkými témami s veľmi aktívnou účasťou českých ochranárov boli Dunaj v súvislosti s výstavbou Sústavy vodných diel Gabčíkovo - Nagymaros a neskôr aj Tatry či Devínska Kobyla. Začiatkom r. 1989 sa v Prahe konala pamätná česko-slovenská ochranárska konferencia: Životní prostředí hlavních měst (Praha-Bratislava), ktorá bola českou reakciou na vydanie publikácie Bratislava/nahlas a jej následnú podporu (aj.) z českých vedeckých a ochranárskych kruhov (pre viac info pozri napr. Huba (2008).

Roky 1990 - 2018

Ústredný orgán ani federálny zákon o životnom prostredí sme do r. 1990, resp. do začiatku r. 1992 v ČSFR nemali. To sa zmenilo až vznikom Federálneho výboru pre životné prostredie (FVŽP) a prijatím zákona č. 1/1992 Zb. Oba tieto počiny sa spájajú s menom **Josefa Vavrouška**, ktorý nás nielen za života, ale aj bezmála štvrtstoročie rokov po svojej smrti, dáva dohromady (o čom svedčia aj každoročné memoriály na počesť neho a jeho dcéry Petry).

Josef Vavroušek založil aj tradíciu československých a neskôr i medzinárodných seminárov, venovaných udržateľnému rozvoju, resp spôsobu života. Po jeho tragickom odchode štafetu po ňom prevzal najmä **Pavel Nováček**.

Miestom pravidelného stretávania sa českých a slovenských ochranárov boli oddávna Biele-Bílé Karpaty. Na túto tradíciu nadviazali po roku 1992 aj českí a slovenskí ochranári. V júni to bol spravidla dvojdenný seminár striedavo na slovenskej a moravskej strane, v zime spoločný Silvester v Starom Hrozenkově, na Javorine a v Strání. Z (česko)moravskej strany sa žiada v tejto súvislosti spomenúť mená manželov **Vavrouškovcov, Pavla Šremera, Erazima Koháka, Radka Kunca, Jany Hajduchovej, Milana Drgáča či Jardu Ungermana**.

Tradične spolupracovali (a spolupracujú) českí a slovenskí ochranári v oblasti environmentálnej výchovy, vzdelávania a osvetu. Stelesnením tejto spolupráce je naturalizovaný Trenčan, odchovaný Prahou, **Richard Medal**. Ale v tejto súvislosti by sa žiadalo spomenúť aj mená ako napr. manželia **Dlouhý, Haisová, Bartoš, Kvasničková, Činčera** a mnohé ďalšie.

A napokon (ale nie na poslednom mieste v dôležitosti) do tohto obdobia spadá aj ambiciózny projekt, na začiatku ktorého stál tu už viackrát spomínaný **Josef Vavroušek**, a to spoločná výstava, katalóg a seminár českých a slovenských eko-výtvarníkov Identifikácia v priestore a čase, organizované v „triumviráte“ STUŽ, Agentura Galerie H v Kostelci nad Černými lesy a Galéria M. A. Bazovského v Trenčíne.

Záver

Na niekoľkých stranách textu sa nedá podrobne zmapovať problematika českej pomoci pri ochrane prírody, krajiny a pamiatok na Slovensku. Najmä, ak hovoríme o storočnici.

Išlo nám teda iba o pokus vystihnúť charakteristické črty danej problematiky v jednotlivých obdobiach a spomenúť mená, ktoré sú objektívne, alebo sa nám aspoň zo subjektívneho hľadiska javia, ako kľúčové. Koexistencia „staršieho“ a „mladšieho“ brata nebola ani v tejto oblasti bezproblémová, čo ju ale nediskvalifikuje. Napokon, po obnovení Československej republiky v r. 1945 došlo k zásadnému osamostatneniu sa ochrany prírody, krajiny a pamiatok v oboch republikách, čím sa eliminovalo aj riziko prípadných konfliktov, vzťahu nadradenosti a podradenosti či iných vývojových anomálií. Ale česká pomoc či už metodická, organizačná, vedecko-výskumná alebo pedagogická zostala aj naďalej významná. A toto konštatovanie platí aj po 1. 1. 1993, kedy sa Československo rozdelilo na dva samostatné štáty.

Literatúra

- Huba, M. M. (2008): Ideál, skutočnosť, mýtus – Príbeh bratislavského ochranárstva, *PRO Banská Bystrica*, 191 s.
- Huba, M., Kubišová, K. (2017): Legislatívne aspekty ochrany charakteristického vzhľadu (kultúrnej) krajiny v medzinárodnom kontexte (komparatívna štúdia). In: Ira, Hanušin (eds.): Premeny a ochrana historickej kultúrnej krajiny na Slovensku. *Geographia Slovaca*, 33, 31 – 58.

- Klinda, J. Uzákonenie ochrany prírody na Slovensku. *Životné prostredie*, 50, 209 – 212.
- Stockmann, V. (2016): Vývoj štátnej ochrany prírody na Slovensku v rokoch 1918 – 1938. *Životné prostredie*, 50, 195 – 204.

Pod'akovanie

Príspevok vznikol s podporou GP VEGA č. 2/0013/18